

УДК 325.454(71)

Козачук О. О.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО ІНДІАНЦІВ У 1776–1924 РР.

Досліджено еволюцію політики США стосовно індіанців від появи цієї держави на карті світу до надання корінним народам Америки громадянства. Проаналізовано характер та наслідки асиміляційної політики влади щодо індіанців в означений період.

Ключові слова: корінні народи, державна політика, асиміляція, політико-правовий статус.

Козачук О. А. Эволюция политики США в отношении индейцев в 1776–1924 гг.

Исследована эволюция политики США в отношении индейцев от появления этого государства на карте мира до предоставления коренным народам Америки гражданства. Проанализированы характер и последствия ассимиляционной политики власти относительно индейцев в указанный период.

Ключевые слова: коренные народы, государственная политика, ассимиляция, политико-правовой статус.

Kozachuk O. O. The Evolution U.S. Indian Policy in 1776–1924.

American Indian policy from the uprising of the United States to Indians' citizenship granting is explored. The nature and consequences of government assimilation policies regarding Indians in the designated period is analysed.

The differences in cultures between the established Native Americans and immigrant Europeans, as well as shifting alliances among different nations of each culture through the centuries, caused extensive political tension, ethnic violence and social disruption. After the colonies revolted against Great Britain and established the United States of America, President George Washington and Henry Knox conceived of the idea of „civilizing” Native Americans in preparation for assimilation as U.S. citizens. Assimilation (whether voluntary as with the Choctaw or forced) became a consistent policy through American administrations. During the 19th century, the ideology of manifest destiny became integral to the American nationalist movement. Expansion of European-American populations to the West after the American Revolution resulted in increasing pressure on Native American lands, warfare between the groups, and rising tensions. In 1830, the U.S. Congress passed the Indian Removal Act, authorizing the government to relocate Native Americans from their homelands within established states to lands west of the Mississippi River, accommodating European-American expansion.

As United States expansion reached into the American West, settler and miner migrants came into increasing conflict with the Great Basin, Great Plains, and other Western tribes. These were complex nomadic cultures based on horse culture and seasonal bison hunting. They carried out strong resistance to United States incursions in the decades after the American Civil War, in a series of Indian Wars, which were frequent up until the 1890s, but continued into the 20th century. The transcontinental railroad brought more non-Natives into tribal land in the West. Over time, the U.S. forced a series of treaties and land cessions by the tribes, and established reservations for them in many western states. U.S. agents encouraged Native Americans to adopt European-style farming and similar pursuits, but European-American agricultural technology of the time was inadequate for often dry reservation lands. In 1924, Native Americans who were not already U.S. citizens were granted citizenship by Congress.

Key words: indigenous people, public policy, assimilation, political and legal status.

Для кращого розуміння сучасних етнополітичних реалій США варто виокремити ключові моменти еволюції політики Вашингтона стосовно корінних народів. Важливість аналізу цього напрямку американської політики зумовлена тим, що асиміляція індіанців, захоплення їхніх земель були одним з ключових етапів у розвитку і становленні суспільно-політичного ладу, економічних та міжлюдських стосунків на території США. Період 1776–1924 рр. є одним з найдраматичніших для корінних народів Сполучених Штатів. Починаючи з появи цієї держави на політичній карті світу у 1776 р. і закінчуючи прийняттям „Закону про громадянство індіанців” у 1924 р., правовий статус корінних народів змінювався залежно від тенденцій у внутрішній політиці США: від формального визнання їх як незалежних племен до фактичної асиміляції та докорінної трансформації соціально-економічних, політичних та культурних реалій їх буття. Дослідження американської політики стосовно індіанців, на нашу думку, дозволить більш чітко зрозуміти особливості статусу корінних народів у Північній Америці та сформулювати можливі рекомендації для України в контексті вироблення державної політики щодо останніх. Влада США і Канади зіткнулася з проблемою законодавчого врегулювання цього питання задовго до того, як воно було порушене в міжнародному праві. Політичний досвід вказаних держав дозволяє використати певні їх досягнення у вітчизняній етнополітиці, юриспруденції, державному управлінні, оскільки питання політико-правового статусу корінних народів України ще остаточно не регламентоване.

Американська політологічна думка ґрунтовно аналізує проблему еволюції політики США щодо корінних народів, зокрема індіанців. Дослідженням цього комплексу питань в означений період займалися Дж. Мічно [29], Дж. Грін [20], Ф. Мерк та Л. Мерк [28], Д. Хоув [22], Ф. Хоксай [21], Р. Келлер [27]. Проблема визначення статусу корінних народів досліджували українські політологи Н. Беліцер [4], С. Єфімов [7], О. Картунов [9], учені-історики І. Ачканазі [2], Ю. Полканов [11], юристи О. Биков [5], Н. Бекіров [3], Д. Киценко [10] та ін. Проте у вітчизняній політичній думці недостатньо проаналізовано еволюцію політики США щодо індіанців, чому і присвячена дана наукова розвідка. Цілями статті є:

- дослідити основні етапи еволюції політико-правового статусу індіанців США в окреслений період;
- сформулювати причини нехтування США підписаними з корінними народами угодами;
- простежити зміну політики Вашингтону стосовно індіанців (від визнання останніх незалежними племенами до цілковитої асиміляції та примусового переселення в резервації);
- проаналізувати вплив асиміляційних процесів на індіанців США.

У США, згідно із переписом населення 2010 р., проживає 5 220 579 осіб (1,7 % від загальної кількості громадян), які тією чи іншою мірою ідентифікують себе з індіанцями чи корінними жителями Аляски. Але 2 932 248 осіб (0,9 %) зазначили, що є чистокровними нащадками автохтонних жителів, 2 288 331 осіб (0,7 %) відповіли, що є нащадками змішаних шлюбів [13]. Адміністративно-бюджетне управління США при формулюванні дефініцій в анкеті, яка використовувалась при переписі, зазначило, що „американськими індіанцями та корінними жителями Аляски визнаються особи, які є нащадками корінних жителів Північної та Центральної Америки (включно із Центральною) та належать до певного племені чи общини” [13].

Цікаво, що самі корінні народи США, як показали дані перепису населення 1995 р., вважають за правильне називати себе „американськими індіанцями”, а не, наприклад, „корінними американцями” [31]. Це зрозуміло, виходячи з того, що останній термін може бути застосовано стосовно будь-якої особи, яка народилась на території США.

Політика США та Канади щодо корінних народів зазнала суттєвих змін протягом існування цих держав. Але формування стосунків перших переселенців із місцевим населенням мало певні спільні відправні точки в обох суспільствах, що наклало відбиток на політику США та Канади стосовно корінного населення із появою цих держав на політичній

карті світу в 1776 р. та у 1867 р. відповідно. Ми маємо на увазі те, що принципи суспільної організації корінного населення Північної Америки до появи європейців були засновані на принципах матріархату, а земля, яка використовувалась для збиральництва, полювання та примітивного господарства, була територією існування племені, а не власністю конкретних індивідів. Це різке відрізнялось від притаманних європейцям того часу рис: патріархального суспільства, в якому еволюціонувало ставлення до землі як до приватної власності особи. Це одне з найважливіших протиріч, яке сформувало надалі всю систему відносин між колонізаторами та корінними народами.

Ми не будемо зосереджувати нашу увагу на відносинах європейців з корінними народами в колоніальний період. Очевидно, що правомірно говорити про цей напрям політики США (так само, як і Канади), починаючи з моменту появи цих держав на політичній карті світу. Зазначимо лише, що на початку існування США їх політика стосовно індіанців (корінні народи Аляски виступлять об'єктом політики Вашингтону дещо пізніше) копіювала принципи політики британців. Зрозуміло, що племена індіанців розглядалися як стратегічні союзники з точки зору ведення війн та торгівлі. Тому до певного моменту, коли зацікавленість у допомозі з боку індіанців, які населяли прикордонні території, переважала природню жагу до наживи у вигляді захоплення земель, американці стримували свої політичні та економічні амбіції. З іншого боку, кордони невпинно просувалися на захід за рахунок земель племен, які відмовлялись „співпрацювати” з молодою державою. Понад те, ще за часів війни за незалежність індіанці вбачали у британцях „менше зло” у порівнянні з американцями, тому активно підтримували саме війська Британської корони [20, р. 393]. Тому правильно стверджувати, що при проголошенні незалежності США останні вбачали у корінних народах, як правило, ворогів і вибудовували стосунки із ними за принципом *ad hoc*.

На нашу думку, крайня необхідність екстенсивного розвитку та супротив індіанців остаточно сформували бачення американцями корінних народів як перешкоду власному добробуту. Також ми можемо констатувати, що молода американська держава абсолютно не вважала за потрібне врегулювати правовий статус індіанців, тобто юридично визначити їх місце в політичній системі суспільства. Очевидно, що це теж наклало свій відбиток на еволюцію характеру відносин між сторонами. Будучи об'єктом, але аж ніяк не суб'єктом державної політики, племена корінних народів США тільки утверджувались у своєму негативному ставленні до всіх проявів випадків долучення до процесів „окультурення”.

Яскраво відображають ставлення американської політичної еліти до індіанців на рубежі XVIII–XIX ст. погляди батьків-засновників – Джорджа Вашингтона та Томаса Джефферсона, за часів президентства яких і заклалися основи політики США щодо корінних народів. Індіанці як об'єкт федеральної політики та політики штатів вбачались загалом „людьми, рівними за тілом і духом білим людям. Змінити потрібно тільки спосіб їхнього життя” [25, р. 186]. Справді, за умов ведення індіанцями традиційного напівкочового способу життя впроваджувати елементи осілого фермерського господарства, приватної власності, товарно-грошових відносин серед племен було недоцільно і безрезультатно. Тому ще за свого перебування на найвищій посаді в США Т. Джефферсон кардинально підійшов до вирішення „індіанського питання”. Розуміючи, що незважаючи на всі спроби „окультурити” корінне населення, вони не полишають традиційних занять і промислів і таким чином не звільняють землю для подальшого освоєння американцями, він запропонував пришвидшити процес шляхом нав'язування індіанцям купівлі товарів у кредит. Т. Джефферсон вважав, що внаслідок великої кількості боргових зобов'язань племена не зможуть вчасно розраховуватись і будуть змушені віддати свої землі. Натомість самі індіанці вимушені будуть податися до резервацій, створених спеціально для них на захід від Міссісіпі [26, р. 370].

У першій третині XIX ст. інституціоналізація відносин із корінними народами в американському суспільстві досягла того рівня, коли, з одного боку, індіанці офіційно вважалися „незалежними націями”, які є непідвласними будь-якому штату, відносини з ними

регулювалися за допомогою договорів, аналогічних за юридичною чинністю до тих, що укладалися з будь-якою іноземною державою [6, с. 32], а з іншого – індіанці розглядалися як реальна перешкода розвитку США. В означений період федеральна політика договорів з індіанцями базувалась на низці принципів:

- саме США володіли виключним правом торгівлі з племенами корінного населення;
- тільки американці мали право встановлювати торгові пости та військові гарнізони;
- виключно США виступали арбітром у спорах не тільки між білими та індіанцями, але і у територіальних претензіях представників різних племен [12, с. 267].

Із вищеперерахованого можна зробити висновок про наявність чітко вираженої тенденції в тогочасній американській політиці щодо корінних народів: федеральне втручання у справи племінного суверенітету тільки посилювалося, залежність індіанців від влади зростала, колективні права і свободи, гарантовані угодами та договорами, ставали все більшою формальністю.

Прагнення до територіальної експансії, до освоєння величезних просторів Північноамериканського континенту, до знаходження США своїх „природних кордонів” спиралося на месіанські устремління перших поселенців-пуритан, які мріяли не тільки спорудити „місто на пагорбі”, але й показати приклад усім народам [1, с. 116]. Російський історик А. Логінов навіть вважає, що саме захоплення індіанських земель визначило характерну особливість Сполучених Штатів: наявність незайнятих (з американської точки зору) земель, що в свою чергу пояснює надзвичайно широкий і швидкий розвиток капіталізму в Америці [12, с. 265–266].

Уявлення про побудову Нового Світу від океану до океану обґрунтовувало „експансію, визначену небесами” [28, р. 24]. В американському суспільстві ця концепція відома як „прояв долі” (manifest destiny). Очевидно, що глибинна причина полягала зовсім не в досягненні утопічних ідеалів. „Бавовняний бум”, який був відповіддю на потреби американського та світового ринків, вимагав розширення посівних площ, оскільки культивування бавовни, як відомо, призводить до виснаження ґрунтів. Плантаторська система господарства була екстенсивною і могла існувати тільки за умови розширення на нові території. На початок 30-х рр. XIX ст. внаслідок занепаду виробництва в південно-східних штатах центр плантаційного господарства став переміщуватися в долину р. Міссісіпі.

У територіальній експансії були, насамперед, зацікавлені південні плантатори, мета яких – захоплення нових родючих земель, фермери, що мріяли осісти на західних землях, а також земельні спекулянти, які сподівались на великі прибутки від перепродажі землі. Прагнення до освоєння нових земель на Заході відбивало об’єктивну тенденцію екстенсивного розвитку капіталістичного господарства США того часу. В потребі освоєння нових земель значну роль слід відвести демографічному фактору (приплив мігрантів у США збільшувався із кожним днем), а також розвитку засобів комунікації та транспортної системи.

За президентства Ендрю Джексона політика переміщення індіанців на захід від Міссісіпі набула остаточного законодавчого втілення в „Законі про переміщення індіанців” [24] у 1830 р. На нашу думку, сам факт прийняття цього нормативно-правового акту свідчить про якість бачення американцями корінних народів як об’єкта внутрішньої політики.

Формально переселення на захід від Міссісіпі мало бути добровільним. Практично на вождів племен здійснювався страшенний тиск з боку федеральної та місцевої влади. Драматизму ситуації додає і те, що під дію вищезгаданого нормативно-правового акту фактично підпадали ті племена корінних народів, які найбільше піддалися процесу „окультурення”: черокі, чікасо, чокто, крік та семіноли. Американський дослідник цього періоду в політичному житті США Деніел Уокер Хоув вважає, що прийняття закону фактично не залишало жодної альтернативи індіанцям, як тільки підкоритися волі уряду. Науковець аргументує свою позицію тим, що прихильниками закону були великі землевласники Джорджії, на той час найбільшого за площею штату. Президент Е. Джексон

заявив, що в разі відмови від переселення влада США не гарантує індіанцям безпеки, а також те, що на корінні народи пошириться юрисдикція саме штату Джорджія. Для племен крік та черокі це означало, що вони не матимуть права голосу, права позиватися до суду, права власності, не зможуть свідчити проти білих, не зможуть взяти позику [22, р. 348].

Слід зазначити, що частина американського суспільства вкрай негативно сприйняла „Закон про переміщення індіанців”. Корінним народам залишалось сподіватись тільки на підтримку релігійних та правозахисних організацій, зважаючи на те, що жодне з племен не було частиною політичної еліти суспільства. Очевидно, що інтереси держави превалювали, а тому широкої підтримки з боку американських громадян індіанці не отримали. Це, на нашу думку, повністю відповідало політичним реаліям епохи [22, р. 349].

У середині XIX ст. відбуваються важливі зміни в сфері державного управління справами корінних народів США. Ще у 1824 р. було створено Бюро у справах індіанців (The Bureau of Indian Affairs), яке спочатку структурно належало Міністерству оборони, але з 1849 р. переведено під крило новоствореного Міністерства внутрішніх справ. Армія не бажала втрачати контроль над індіанцями, тому функції розділили, досягнувши необхідного компромісу: військові забезпечували охорону поселенців і основних шляхів сполучення від войовничих племен, перешкоджали збройним нападам аборигенів з території резервацій, захищала індіанців від вторгнень білої людини; Міністерство внутрішніх справ цікавило дотримання зобов'язань за договорами, освіта, християнізація, примирення племен [8, с. 28].

У другій половині XIX ст. ріст населення західних штатів, вторгнення білих на території аборигенів, корупція в Бюро у справах індіанців ускладнювали відносини з корінними народами. Воєнні дії та пов'язані з ними значні фінансові витрати на утримання армії підштовхували до необхідності переглянути індіанську політику. Офіційні особи визнавали, що американці перебувають у стані постійної війни з корінними народами в прикордонних районах, де останні шукали землю, придатну для полювання [14, р. VI]. Політична еліта США стояла перед вибором: „окультурення” та гуманізація або продовження силової політики стосовно корінного населення.

Значного резонансу в американському суспільстві середини XIX ст. набула полеміка щодо надання індіанцями статусу громадян США. Голова Верховного суду Роджер Тоні у 1857 р. висловив думку, що корінні народи, як і іноземці, можуть бути натуралізовані та набути статусу громадянина певного штату чи навіть статусу громадянина США. Особі потрібно вийти зі складу племені, оселитися серед білого населення, і тоді їй можуть бути надані права і свободи громадянина, як і будь-якому іншому мігранту [21, р. 330]. Але жодної юридичної сили такі заяви не мали. Навпаки, після завершення громадянської війни 1861–1865 рр. було прийнято „Закон про громадянські права” (1866 р.), в якому федеральна влада надавала американське громадянство всім особам, народженим на території США, „за винятком індіанців, які не платять податки” [17]. Більшості політиків післявоєнного часу ідея із наданням корінним народам статусу громадянина була не притаманна. Понад те, багато сенаторів взагалі висловлювали занепокоєння з приводу можливості бути „громадянами однієї держави разом із цими дикунами” [16, р. 2895].

Отже, ми можемо стверджувати, що на хвилі демократичних зрушень в США після громадянської війни суспільство було розколоте у питанні визначення правового статусу корінних народів. Менша частина американської політичної еліти, на думку історика Роберта Келлера, підтримувала намагання певних релігійних громад (як протестантських, так і католицьких) американізувати індіанців. З 1865 р. федеральний уряд почав навіть укладати контракти із релігійними організаціями, спонсоруєчи відкриття місій різноманітних християнських церков, при яких, у свою чергу, відкривались школи для „окультурення” індіанців. Одну зі своїх праць Р. Келлер присвячує обґрунтуванню гіпотези, що, виступаючи таким чином провідником волі уряду, отримуючи фінансування та підтримку, вищезгадані організації вступали у конкурентну боротьбу за нових прихожан з корінних народів [27].

Особливо непослідовність американської політики стосовно корінних народів

спостерігається за часів керівництва країною президента Улісса Гранта (1869–1877 рр.). У. Грант прийшов до влади із закликами миру для всіх і для кожного, в тому числі і для індіанців. Метою його „політики миру” була мінімізація воєнних конфліктів з корінними народами, а також пошук нових методів, які дозволили б якомога швидше американізувати індіанців.

У контексті цієї політики У. Грант навіть призначив у 1869 р. генерала Елая Паркера, індіанця з племені сенека, комісаром у справах індіанців. Це була перша особа з представників корінних народів на цій посаді. Варто зазначити, що такий політичний крок мав певні дивіденди: кількість воєнних конфліктів між регулярними військами та індіанцями зменшилася вдвічі за час виконання Е. Паркером своїх обов’язків [29, р. 362]. З іншого боку, саме за президента У. Гранта в 1871 р. було ухвалено суперечливі зміни до законодавства, згідно з якими племена позбавили статусу незалежних. Їх новий статус визначався як „підопічні Сполучених Штатів, стосовно яких конгрес міг видавати будь-які розпорядження, що регулювали життя і майнові права” [18]. Цими змінами федеральна влада намагалась досягнути декількох цілей. Очевидно, що однією із них було встановлення миру і порядку на заході США: корінні народи потерпали від систематичних зазіхань переселенців зі сходу на землі, які уряд США надав індіанцям як резервації внаслідок підписаних угод. Ми вже підкреслювали, що влада змушена була утримувати численну армію для запобігання конфліктам між сторонами, що лягало окремим тягарем на бюджет країни. Але суттєвішим, на думку історика та політолога Чарльза Вілкінсона, стало послаблення політико-правового статусу племен [34]. Відтепер індіанці не вважались незалежними, їм не було надано громадянства. Статус „підопічних” держави відкривав набагато ширші можливості у федеральній владі для заволодіння землями корінних народів, оскільки відтепер, згідно з американським конституційним правом, нормативно-правові акти, видані конгресом, мали вищу юридичну силу, ніж угоди, підписані із племенами. Влада отримувала реальний механізм ануляції договорів та відчуження земель, які належали індіанцям [18]. Очевидно, що політика США щодо автохтонного населення після громадянської війни потерпала від невизначеності та непослідовності.

Політика асиміляції індіанців досягла свого апогею на рубежі XIX–XX ст. Верховний суд США у рішенні, відомому як „Сполучені Штати проти Кагами”, зазначив, що „влада федерального уряду над залишками цієї колись могутньої, а тепер слабкої та нечисленною раси необхідна як для її власного захисту, так і для безпеки тих, в чиєму суспільстві вона буде існувати. Влада має належати саме уряду. Тому що тільки він може забезпечити виконання законів держави стосовно племен” [33]. До того ж, ще з 1883 р. почав діяти Індіанський кримінальний кодекс, який, по суті, називав злочином і встановлював покарання за ті дії, які на поч. XXI ст. вважаються проявом етнічної ідентичності. На нашу думку, заборона проведення традиційних ритуалів, похоронних обрядів, знахарства і тому подібних елементів культурних традицій мала за мету виключно їх викорінення [30].

Позбавлені будь-яких юридичних можливостей чинити супротив політиці державного апарату, розуміючи фактичну військову перевагу Вашингтону, більшість корінних народів США були змушені стати на шлях асиміляції. Тим більше тиск влади ставав дедалі потужнішим та різноплановим. Свідченням диверсифікації індіанської політики США в кінці XIX – на початку XX ст., на нашу думку, може стати збільшення методів асиміляції: від грубої воєнної сили та нав’язування економічної залежності до ціннісної переорієнтації в культурному та освітньому плані.

Саме відкриття шкіл-інтернатів для дітей індіанців ми вважаємо одним з найяскравіших проявів асиміляційної політики США стосовно корінних народів. Принципи викладання у цих навчальних закладах базувались на цілковитому примусовому зануренні в американські культурні стандарти і стереотипи: носіння відповідної зачіски, заборона спілкування рідною мовою, заміна індіанських імен американськими. Набагато серйознішими були фізичні знущання, приниження та сексуальна наруга, які також були методами „окультурення” в

школах-інтернатах [32]. Незважаючи на те, що США офіційно вибачились у 2009 р. перед індіанцями за „непродуману політику” [15], в тому числі і за існування шкіл-інтернатів, ми вважаємо, що жодний нормативно-правовий акт не може перекреслити всі наслідки асиміляційної політики щодо корінних народів.

Вбачаючи небезпеку для добробуту своєї сім'ї, більшість індіанців на початку ХХ ст. прийняли рішення відмовитись від свого традиційного способу життя, перейняти американські культурні цінності, норми права. На момент надання всім без винятку представникам корінних народів, які народились у США, громадянства в 1924 р., дві третини індіанців вже мали цей статус [23, р. 1165]. Саме ці кардинальні зміни в політиці щодо корінних народів дозволили останнім набути всіх прав і свобод нарівні з іншими, не відмовляючись від свого походження та зберігаючи свої традиції. Причиною надання їм громадянства США, на нашу думку, була відсутність перспективи ефективної державної політики щодо індіанців за умов невизначеності їх статусу.

Ми вважаємо, що Сполучені Штати скористались військовою, економічною та технічною перевагою і в епоху становлення власної державності знехтувала інтересами корінних народів. До тих пір, поки для індіанців залишалися можливості для відносно відокремленого способу життя, допоки іммігранти остаточно не привласнили землі традиційного існування індіанських племен, федеральна влада ставилась до останніх як до незалежних суб'єктів політичних відносин (принаймні формально). Водночас, Вашингтон із першого дня незалежності США не полишав спроб асимілювати корінне населення, перевести їх на рейки американського способу життя, релігії, традицій. Таким чином, з етнополітичної карти Північної Америки зникло багато племен корінних народів, а разом із цим пішли в небуття їх культура, мова, звичаї. Надавши громадянство всім індіанцям у 1924 р., США тільки підкреслили той факт, що корінні народи завжди були і будуть невід'ємною складовою внутрішньополітичного життя цієї країни, що неможливо проводити якісно ефективну внутрішню державну політику, свідомо залишаючи за бортом націєтворчих процесів певну частину населення.

Незважаючи на прийняття закону, повна реалізація всіх цих прав і свобод (зокрема виборчих прав) відбулася не одразу, що може бути темою для подальшого дослідження американської політики стосовно корінних народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алентьева Т. Война с Мексикой в 1846–1848 годах и американское общественное мнение [Електронний ресурс] / Татьяна Алентьева // Вопросы истории. – 2006. – № 8. – С. 116–129. – Режим доступу : http://america-xix.org.ru/library/alentieva-mexican-war/#_edn3.
2. Ачкаіназі І. В. Кримчаки: проблема формування спільності та її етнічна історія до 1913 р. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Ачкаіназі Ігор Веніамінович. – К., 1999. – 20 с.
3. Бекиров Н. Право крымских татар как коренной нации Крыма на самоопределение. Украинское государство и современная этносоциальная ситуация в Крыму / Н. Бекіров // Кримські татари: історія і сучасність (до 50-річчя депортації кримськотатарського народу): матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 13–14 травня 1994 р.) – К. : ІНВП НАН України, 1995. – С. 58–76.
4. Беліцер Н. Міжнародний досвід захисту прав корінних народів / Н. Беліцер // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2000. – № 2. – С. 15–25.
5. Биков М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні / М. Биков. – К. : ІДП ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 354 с.
6. Веббер Д. Особлива ситуація з корінними народами: стан справ у Канаді та інших країнах світу / Д. Веббер // Проблеми міграції. Український інформаційно-аналітичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 29–39.

7. Єфімов С. До питання про політичні права кримських татар / С. Єфімов, А. Мальгін // Права людини в Україні. Інформаційно-політичний бюлетень. Українсько-американське Бюро Захисту прав людини. – К., 1996. – Вип. 17. – С. 43–50.
8. Иванов И. Ю. Американское общество и индейская политика властей в 1877–1881 годах [Електронний ресурс] / И. Ю. Иванов // Вестник Брянского государственного университета. – 2010. – № 2. – С. 28–31. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/download/20365273.pdf>.
9. Картунов О. Зародження і становлення нової підгалузі права / О. Картунов, П. Муцький // Право України. – 2000. – № 8. – С. 109–112.
10. Киценко Д. М. Міжнародно-правовий статус корінних народів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук / Киценко Денис Максимович. – К., 2003. – 20 с.
11. Полканов Ю. Кримські караїми – малочисельний корінний народ України / Ю. Полканов // Кримські студії. Інформаційний бюлетень. – 2000. – № 2. – С. 36–38.
12. Соломатина В. М. Коренные американцы и капиталистическая экспансия США в XIX в.: история индейской территории. – М. : Изд-во моск. ун-та, 1994. – 167 с. [Електронний ресурс] / В. М. Соломатина, А. В. Логінов // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 5: История. Реферативный журнал. – 1995. – №3. – С. 265–271. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/download/28416879.pdf>.
13. 2010 Census Briefs. The American Indian and Alaska Native population: 2010 [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.census.gov/prod/cen2010/briefs/c2010br-10.pdf>.
14. Annual report of the commissioner of Indian affairs, for the year 1876 [Електронний ресурс] / United States. Office of Indian Affairs. – Washington : GPO, 1876. – XXV + 357 p. – Режим доступу : <http://digioll.library.wisc.edu/cgi-bin/History/History-idx?type=turn&entity=History.AnnRep76.p0011&id=History.AnnRep76&isize=M>
15. Apology to Native Peoples of the United States [Електронний ресурс] / Bill Text 111th Congress (2009–2010) H.R.3326.ENR // The Library of Congress. – Режим доступу : [http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/F?c111:1:./temp/~c111f97k0g:e144317:.](http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/F?c111:1:./temp/~c111f97k0g:e144317:)
16. A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774–1875 [Електронний ресурс]. – Washington : Congressional Globe, 1866. – 4312 p. – Режим доступу : <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llcg&fileName=073/llcg073.db&recNum=16>.
17. The Civil Rights Act of 1866 (An Act to protect all Persons in the United States in their Civil Rights, and furnish the Means of their Vindication) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=014/llsl014.db&recNum=058>.
18. Constitutional Status of American Indians. Staff Memorandum of US Commission on Civil Rights [Електронний ресурс]. – Washington D.C., 20425, March 1973. – Режим доступу : <http://www.greenstone.org/greenstone3/nzdl;jsessionid=B96239BDDF73DC35DAE8EE9874610219?a=d&c=ipc&d=HASH2a1c8c6684d76743cc8ec4&dt=simple&p.a=b&p.s=ClassifierBrowse>.
19. Fritz H. The Movement for Indian Assimilation, 1860–1890 / Henry Eugene Fritz. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1963. – 244 p.
20. Greene J. The Blackwell Encyclopedia of the American Revolution / Jack P. Greene, J. R. Pole. – Malden, Massachusetts : Blackwell, 1992. – 856 p.
21. Hoxie F. What Was Taney Thinking? American Indian Citizenship in the Era of Dred Scott [Електронний ресурс] / Frederick E. Hoxie // Chicago-Kent Law Review. – 2007. – № 82.1. – P. 329–359. – Режим доступу : <http://web.archive.org/web/20070915083732/http://lawreview.kentlaw.edu/articles/82-1/Hoxie.pdf>.

22. Howe D. What Hath God Wrought: The Transformation of America, 1815–1848 [Електронний ресурс] / Daniel Walker Howe. – Oxford University Press, 2007. – 928 p. – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=0XIVPDF9ijcC&pg=PA328&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.
23. Indian Affairs: Laws and Treaties [Електронний ресурс] / Ed. Charles J. Kappler. – Washington : Government Printing Office, 1929. – Vol. IV. – 1194 p. – Режим доступу : http://digital.library.okstate.edu/kappler/vol4/html_files/v4p1165.html.
24. The Indian Removal Act of 1830 (An Act to provide for an exchange of lands with the Indians residing in any of the states or territories, and for their removal west of the river Mississippi) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llsl&fileName=004/llsl004.db&recNum=458>.
25. Jefferson T. The Papers of Thomas Jefferson / Thomas Jefferson ; [ed. J. Boyd]. – Princeton : Princeton University Press, 1950–2011. – Vol. 8. – 687 p.
26. Jefferson T. The Writings of Thomas Jefferson [Електронний ресурс] / Thomas Jefferson. – Washington, D.C. : Issued under the auspices of the Thomas Jefferson Memorial Association of the United States, 1905. – Vol. 9–10. – 448 p. – Режим доступу : <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=pst.000003038727;seq=898;page=root;view=image;size=100;orient=0;num=370>.
27. Keller R. American Protestantism and United States Indian Policy, 1869–82 / Robert H. Keller, Jr. – Lincoln : University of Nebraska Press, 1983. – 359 p.
28. Merk F. Manifest Destiny and Mission in American History: A Reinterpretation [Електронний ресурс] / Frederick Merk, Lois Bannister Merk. – Harvard University Press, 1963. – 278 p. – Режим доступу : http://books.google.com.ua/books?id=GhYJTaZiuxwC&pg=PA24&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
29. Michno G. Encyclopedia of Indian Wars: Western Battles and Skirmishes 1850–1890 / Gregory F. Michno. – Missoula, Montana : Mountain Press Publishing Company, 2003. – 448 p.
30. Rules Governing the Court of Indian Offenses [Електронний ресурс] / Department of Interior, Office of Indian Affairs, 1883. – Режим доступу : <http://rclinton.files.wordpress.com/2007/11/code-of-indian-offenses.pdf>.
31. A Statistical Analysis of the CPS Supplement on Race and Ethnic Origin [Електронний ресурс] / C. Tucker, B. Kojetin and R. Harrison. – Режим доступу : <http://www.census.gov/prod/2/gen/96arc/ivatuck.pdf>.
32. Smith A. Soul Wound: The Legacy of Native American Schools [Електронний ресурс] / Andrea Smith // Amnesty International. – Режим доступу : <http://www.amnestyusa.org/node/87342>.
33. United States v. Kagama, 118 U.S. 375 (1886) [Електронний ресурс] / U.S. Supreme Court, 1886. – Режим доступу : <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/118/375/case.html>.
34. Wilkinson Ch. American Indians, Time, and the Law: Native Societies in a Modern Constitutional Democracy / Charles F. Wilkinson. – New Heaven : Yale University Press, 1987. – 225 p.